

Anna Wróbel

Biblioteka Wydziału Pedagogicznego
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Rola biblioteki więziennej w systemie penitencjarnym

Streszczenie: Artykuł opisuje funkcjonowanie bibliotek więziennych, zwracając uwagę na aspekty prawne, sposób prowadzenia bibliotek poczynając od gromadzenia, opracowania, udostępniania zbiorów. Podkreślone zostało znaczenie bibliotek w prowadzeniu działalności i realizowaniu programów edukacyjno-resocjalizacyjnych. Tekst akcentuje potrzebę czytelnictwa wśród osób pozostających w izolacji więziennej jako formę profilaktyki. **Słowa kluczowe:** biblioteki więzienne w Polsce, czytelnictwo, profilaktyka, resocjalizacja.

Pozbawienie wolności jest jedną z najstarszych kar, jakie zna ludzkość. W dawnych czasach pobyt w więzieniu często wiązał się z fizycznymi oraz psychicznymi cierpieniami. Najczęściej powodował on utratę zdrowia lub nawet życia więźnia. Najstarszym działającym więzieniem w Europie jest zamek w Lancaster (północna część Anglii), w którym obecnie system oddziaływań penitencjarnych oparty jest głównie na programie: Umiejętności życiowe i obejmuje takie aktywności jak nauka pisania, czytania i liczenia. Współcześnie podstawowe zadania służby więziennej skupiają się na prowadzeniu działań penitencjarnych i resocjalizacyjnych wobec osób skazanych na karę pozbawienia wolności. Do podstawowych środków oddziaływania, które wymienia polskie prawo penitencjarne, należą: praca, nauczanie oraz zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe¹.

Zgodnie z art. 135 §1 Kodeksu karnego (KK) w każdym zakładzie karnym prowadzi się wypożyczalnię książek i prasy oraz istnieje możliwość korzystania z urządzeń audiowizualnych. Dodatkowo skazani mogą otrzymać zezwolenie na tworzenie zespołów w celu prowadzenia działalności kulturalnej, oświatowej, społecznej oraz sportowej². Barbara Nowak w swojej książce pisze: „Istotną formą pomocy wobec aresztantek było udzielanie wsparcia edukacyjnego, biorąc pod uwagę wysoki stopień analfabetyzmu wśród tych kobiet, zdawano so-

¹ Christianson Scott, *Więzienia świata*, Warszawa, 2005, s. 13.

² Lubińska-Bogacka Magdalena, *Problemy readaptacji skazanych*, Kraków, 2017, s. 71.

bie sprawę, że stanowi to dla nich istotną przeszkodę w podejmowanych staraniach, dotyczących zmiany dotychczasowego stylu życia”³. W związku z tym na oddziałach kobiecych organizowano regularną naukę czytania, pisania, liczenia, a dla pozostałych kobiet, którym należało zapewnić uzupełnienie wykształcenia — naukę poszczególnych przedmiotów, które wymagały korzystania z podręczników szkolnych. Ważnym elementem edukacji była również biblioteka więzienna, która została odpowiednio zorganizowana i wyposażona⁴. Działalność kulturalno-oświatowa prowadzona jest na podstawie przepisów Kodeksu karnego wykonawczego, ale także aktów wykonawczych, jak np. *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1999 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w zakładach karnych, poprawczych i schroniskach dla nieletnich oraz zasad współdziałania bibliotek publicznych w wykonaniu tej obsługi*⁵.

Według przyjętej w Polsce klasyfikacji bibliotek, określenie biblioteki specjalnej jest używane w odniesieniu do bibliotek przeznaczonych dla specjalnych grup użytkowników⁶. Zalicza się tu zarówno biblioteki akademickie (nieuniwersyteckie), jak i więzienne, wojskowe, szpitalne czy też biblioteki dla osób niepełnosprawnych. Według informacji pozyskanej z Ministerstwa Obrony Narodowej, w zakładach karnych także tworzy się biblioteki; w 2016 r. było ich 152, przy niektórych bibliotekach funkcjonują szkoły dla skazanych. Organizatorami bibliotek więziennych są dyrektorzy poszczególnych zakładów karnych. Zapewniają oni warunki dla działalności i rozwoju bibliotek (ewentualnie punktów bibliotecznych), w ich gestii pozostaje również zapewnienie warunków lokalowych oraz zagwarantowanie środków niezbędnych do wyposażenia bibliotek i prowadzenia działalności bibliotecznej. Są oni także zobowiązani do zapewnienia doskonalenia zawodowego pracowników związanych z działalnością biblioteczną⁷. Elżbieta Zybort podkreśla: „Każda biblioteka więzienna jest częścią składową jednostki penitencjarnej i jako taka współuczestniczy w resocjalizacji osadzonych. Zarówno organizacja biblioteki więziennej, jak i wszystkie etapy pracy bibliotekarskiej, począwszy od gromadzenia aż do udostępniania, ukierunkowane są na potrzeby i możliwości ludzi, którzy weszli w konflikt z prawem i zostali odizolowani. Biblioteki więzienne uwzględniają ich potrzeby, ale także możliwości i ograniczenia (również lokalowe) zakładów, w których istnieją. Celem funkcjonowania biblioteki więziennej jest jej udział w działalności socjalizacyjno-wychowawczej zakładu karnego. Jest to ściśle powiązane z metodami,

³ Nowak Barbara, *Działania pomocowe w obszarze wsparcia ubogich kobiet-aresztantek na terenie Krakowa w czasie II Rzeczypospolitej*, Gliwice, 2016, s. 72.

⁴ Tamże, s. 73.

⁵ Migdał Jerzy, *Polski system penitencjarny w latach 1956–2008*, Gdańsk, 2008, s. 370.

⁶ Zob. Pindłowa Wanda, *Biblioteki specjalne w Unii Europejskiej. Materiały z konferencji SBP pt. Polskie bibliotekarstwo w perspektywie wejścia do Unii Europejskiej. Warszawa-Miedzeszyn 8–9 czerwca 2001 roku*, „EBiB” 2001, nr 7, <http://www.ebib.pl/2001/25/pindlowa.html> [dostęp: 2018-10-24].

⁷ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 grudnia 1999 r. w sprawie zasad organizacji obsługi bibliotecznej w zakładach karnych, poprawczych i schroniskach dla nieletnich.

formami i środkami wychowawczymi stosowanymi przez wszystkie osoby biorące udział w tym procesie.

Działania resocjalizacyjne są urzeczywistniane poprzez: rozwijanie czytelnictwa, jako działalności wypełniającej czas wolny, jako środka terapeutycznego uwalniającego od napięć, jako pomoc w minimalizowaniu niepożądanych postaw, zaspokajanie zainteresowań emocjonalnych i intelektualnych, rozszerzanie wiedzy podstawowej i ponadpodstawowej oraz:

- rozwijanie pozytywnych cech osobowości,
- kształtowanie poczucia estetycznego, wychowanie poprzez piękno, sztukę i porządek,
- kształtowanie zainteresowań poznawczych,
- przygotowanie jednostek do życia po opuszczeniu zakładu.

Zasady korzystania z biblioteki, a także prawa i obowiązki czytelników, określają regulaminy biblioteczne przygotowywane w każdym zakładzie i zatwierdzone przez dyrektorów jednostek⁸. Przepisy obowiązujące obecnie w bibliotekach polskich zakładów penitencjarnych regulują, że w każdej z nich gromadzi się księgozbiory:

- przeznaczone wyłącznie dla skazanych,
- udostępniane wyłącznie skazanym przebywającym w szpitalu lub na oddziałach zewnętrznych.

Zbiory mają charakter niewymienny, są odpowiednio przygotowane do korzystania i dezynfekowane. Dzielią się na: podręczne, gromadzone w czytelnicy (o ile taka została wydzielona) i fachowe, przeznaczone wyłącznie do użytku funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej.

Polityka gromadzenia literatury dla osób przebywających w zakładach karnych i zalecanie im właściwych książek jest zadaniem bardzo trudnym i odpowiedzialnym⁹. Zbiory są skatalogowane wg Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej lub zapisywane w księgach inwentarzowych. Najbardziej pożądanymi książkami są te, które nie tylko pomagają skazanym w przetrwaniu okresu odbywania kary, ale pozwalają na odblokowanie negatywnych emocji, które często zdeterminowały ich do popełnienia przestępstwa. Gromadzone są publikacje umożliwiające realizację programów terapeutycznych, edukacyjnych oraz prowadzenie działalności kulturalno-oświatowej. Oprócz zbiorów tradycyjnych, zaleca się gromadzenie zbiorów audiowizualnych i multimedialnych, dopuszczonych do publicznego odtworzenia oraz podręczników i lektur szkolnych w zakładach, w których działają szkoły. Przewiduje się, że w księgozbiorze biblioteki zostaną też uwzględnione publikacje w językach obcych. Zadanie doboru książek do biblioteki więziennej przypisane jest przede wszystkim osobom odpowiedzialnym za bibliotekę (tj. wy-

⁸ Zybort Elżbieta, *Współczesne Biblioteki Więzienne i działalność kulturalno-oświatowa w Polskich Zakładach Służby Więziennej*, „Przegląd Biblioteczny”, 2012, z. 1, s. 8.

⁹ Tamże, s. 8.

chowawcom działu penitencjarnego do spraw biblioteki), choć udział w kształtowaniu księgozbioru mają także inni funkcjonariusze¹⁰.

Wpływy do księgozbiorów bibliotecznych pochodzą z zakupów lub są darami otrzymywanymi od osób prywatnych, od funkcjonariuszy Służby Więziennej, bibliotek i wspierających je fundacji oraz od różnego rodzaju organizacji pozarządowych. Na podstawie aktualnych badań można stwierdzić, że „w 2008 r. zbiory zgromadzone w bibliotekach polskich zakładów karnych wynosiły 635 466 wol. Dla porównania, w 1981 r. liczba ta wynosiła 1 433 000 wol. Zgodnie z użytymi danymi, w strukturze księgozbioru bibliotek więziennych, literatura piękna stanowiła w 2008 r. około 81% wielkości księgozbioru. Z badań przeprowadzonych w 1981 r. wynika, że odsetek literatury pięknej kształtował się w wysokości około 70%”¹¹.

Wśród najchętniej czytanych książek więźniowie wymieniają literaturę faktu, piękną oraz te książki, które uczą praktycznych umiejętności (nauka języków, naprawa samochodów, książki o zdrowym żywieniu). Zdaniem więźniów, w bibliotekach za dużo jest powieści o tematyce miłosnej (tzw. harlequinów), za mało natomiast książek o tematyce przygodowej i fantastycznej. Wśród przeszkód utrudniających więźniom czytanie wskazano głównie trudności techniczne (np. brak lampki nocnej, brak ciszy), natomiast kobiety wskazały na przyczyny leżące po stronie barier psychicznych (np. problemy życiowe). Najczęściej zwracano jednak uwagę na złe wyposażenie biblioteki¹².

Henryk Machel zaznacza: „W oddziaływaniu na skazanych, uwzględnia się przede wszystkim pracę, zwłaszcza sprzyjającą zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne”¹³. Choć w dalszym ciągu wiele uwarunkowań niezbędnych dla prawidłowego przebiegu procesu resocjalizacji nie zostało osiągniętych, to zwiększyła się liczba profesjonalnie przygotowanych pracowników Służby Więziennej, psychologów i wychowawców, rozumiejących znaczenie działalności kulturalno-oświatowej oraz wykorzystujących książki i różne formy ekspresji twórczej dla efektywności wykonywania kary pozbawienia wolności. W polskich zakładach karnych jest realizowanych ponad 200 programów resocjalizacyjnych. We wszystkich tych programach, realizowanych przez Służbę Więzienną¹⁴, cele mogą i powinny uwzględniać udział książki i biblioteki.

W więziennych bibliotekach zatrudniane są także osoby skazane. Praca taka jest dla nich bardzo atrakcyjna. Do bibliotek więziennych starannie dobiera się

¹⁰ Tamże, s. 9.

¹¹ BIP SW (b.d.). Służba Więzienna. Ogólnopolski Portal Służby Więziennej. Biuletyn.

¹² Jezierska Małgorzata, Lewandowicz-Nosal Grażyna, Budzyńska Barbara, Walczewska-Klimczak Grażyna, *Biblioteki w Polsce w 2012 r.*, Warszawa, 2016, s. 120–121.

¹³ Machel Henryk, *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarniej – casus polski*, Kraków, 2003, s. 84.

¹⁴ Marczak Monika (red. nauk.), *Resocjalizacyjne programy penitencjarne realizowane przez Polską Służbę Więzienną*, Kraków, 2013, s. 45.

bibliotekarzy. Mariusz Kuskowski i Katarzyna Bocheńska-Włostowska w swej książce *Zraniony duch i zagrożone ciało* zwracają uwagę na rolę bibliotekarzy i biblioteki więziennej w zakładach karnych. Kodeks karny wykonawczy z 2011 r. akcentuje rolę pracy kulturalno-oświatowej i społecznej. Zakład karny, oprócz pracowników ochronnych oraz administracyjno-gospodarczych, zatrudnia też personel specjalistyczny. Do takiej kategorii należy zaliczyć: lekarzy internistów, psychologów, psychiatrów, pedagogów resocjalizacyjnych, socjologów, instruktorów wychowania fizycznego oraz bibliotekarzy¹⁵. Każda z tych osób powinna prezentować właściwy wzorzec zachowania oraz pozytywnie wpływać na zachowanie więźniów. Zakład karny posiada wymagane warunki lokalowe i wyposażenie techniczne umożliwiające realizację wielorakich zajęć resocjalizacyjnych. Nie można organizować przyzwoitych zajęć kulturalno-oświatowych, jeśli nie ma biblioteki, świetlicy, stosownego sprzętu technicznego¹⁶.

W polskich więziennych rola biblioteki znacznie wzrosła, zwłaszcza po roku 1989. Doceniany jest udział biblioteki więziennej w procesie kształcenia, realizowania programów resocjalizacyjno-oświatowych, kulturalnych (zajęcia teatralne) oraz jako forma spędzania czasu wolnego. Biblioteka jest miejscem niwelującym psychiczne kłopoty osadzonych wynikające z odrzucenia i osamotnienia.

The role of the prison library in the penitentiary system

Abstract: The article presents the functioning of prison libraries with special attention paid to legal aspects and the way of managing libraries, starting from building collections, developing and making them available. The importance of libraries in conducting educational and resocialization activities and implementing educational and resocialization programs is emphasized. The text highlights the need for reading among persons remaining in prison isolation as a form of prevention. **Keywords:** prison libraries in Poland, reading, prevention, rehabilitation.

¹⁵ Kuskowski Mariusz, Bocheńska-Włostowska Katarzyna (red. nauk.), *Zraniony duch i zagrożone ciało*, Kraków, 2016, s. 77.

¹⁶ Tamże, s. 78-79.

